

Zbigniew KLIMIUK

Mazowiecka Uczelnia Publiczna, Wydział Nauk Ekonomicznych i Informatyki, Płock, Polska

Stany Zjednoczone a integracja polityczna, militarna i gospodarcza Europy Zachodniej w pierwszych latach po II wojnie światowej (do 1950 r.). Ameryka nadaje ton i dyktuje warunki (Część II)

**The United States and the Political, Military and Economic Integration
of Western Europe in the First Years after the Second World War (Until 1950).
America Sets the Tone and Dictates the Conditions
(Part 2.)**

• Abstrakt •

Wpływ USA na formy i przebieg procesów integracyjnych Europy Zachodniej był bardzo silny, zwłaszcza w pierwszych latach powojennych. Był to wpływ siły zewnętrznej, która będąc poza wewnętrznymi sprzecznościami interesów Europy Zachodniej, dysponowała realnymi możliwościami narzucania korzystnych dla siebie koncepcji integracyjnych. Integracja owa była w tym okresie zgodna zarówno z interesami gospodarczymi, jak i militarnymi USA. Głównymi przyczynami skłaniającymi kraje zachodnioeuropejskie w pierwszych latach powojennych do akceptacji sugerowanych przez Stany Zjednoczone rozwiązań były: trudna sytuacja gospodarcza w tych krajach, obawa przed dojściem do władzy partii komunistycznych oraz niechętna (wroga) postawa wobec ZSRR i tworzącego się bloku komunistycznego. Kompleks tych przyczyn spowodował czasowe zneutralizowanie tendencji odśrodkowych oraz wyciszenie rozbieżności interesów między

• Abstract •

The influence of the US on the forms and course of the integration processes in Western Europe was very strong, especially in the first post-war years. It was the influence of an external force which, being free of the internal contradictions stemming from Western Europe's interests, had at its disposal real capabilities to impose integration concepts beneficial to itself. Such integration was in line with both the economic and military interests of the United States during this period. The main reasons prompting Western European countries in the first post-war years to accept the solutions suggested by the United States were: the said countries' difficult economic situation, fear of the communist parties' coming to power, and the reluctant (hostile) attitude towards the USSR and the communist bloc. The combination of these causes served to temporarily neutralize the centrifugal tendencies and muted the divergence of interests between the individual countries of West-

poszczególnymi krajami Europy Zachodniej. Te motywy integracyjne wpłynęły również na ukształtowanie się charakteru powstających zachodnioeuropejskich organizacji politycznych, militarych i gospodarczych. Rozwój gospodarczy krajów zachodnioeuropejskich, którego źródłem oprócz Planu Marshalla należy dopatrywać się w innych czynnikach, prowadził w późniejszym okresie do przesunięcia inicjatyw integracyjnych ze strony amerykańskiej na stronę europejską. Z formalnego punktu widzenia efektami polityki Stanów Zjednoczonych w okresie do 1950 r. były: powołanie do życia NATO, utworzenie OEEC oraz doprowadzenie do podpisania układu o EUP.

Słowa kluczowe: II wojna światowa; okres powojenny; Europa Zachodnia; Stany Zjednoczone; integracja polityczna, militarna i ekonomiczna; doktryna izolacjonizmu; organizacje zachodnioeuropejskie; rozwój gospodarczy; handel międzynarodowy; pożyczki i kredyty; Plan Marshalla

ern Europe. Such motives of integration also influenced the character of the emerging Western European political, military and economic organizations. The economic development of Western European countries, whose sources, in addition to the Marshall Plan, should be seen also in other factors, later led to a shift of integration initiatives from the American side to the European one. From a formal point of view, the effects of US policy in the period up to 1950 entailed: the establishment of NATO, the creation of the OEEC and the signing of the agreement on the EUP.

Keywords: Second World War; post-war period; Western Europe; United States; political, military and economic integration; the doctrine of isolationism; Western European organizations; economic development; international trade; loans and credits; Marshall Plan

Rola USA w procesie integracji militarnej i politycznej Europy Zachodniej w latach 1947–1950

Znaczenie Planu Marshalla

Trudna sytuacja płatnicza Europy Zachodniej spowodowała występowanie przez te kraje do Stanów Zjednoczonych z prośbą o kredyty. Zawieszenie przez prezydenta Trumana Lend-Lease'u dla Wielkiej Brytanii, w dniu kapitulacji Japonii, dodatkowo skomplikowało sytuację. Kredyt, który otrzymała następnie Wielka Brytania, także wyczerpał się bardzo szybko. W podobnie krytycznej sytuacji znajdowała się również Francja. Prowadziło to kraje zachodnioeuropejskie do zależności od USA, która dodatkowo była umiejętnie podtrzymywana wysokością udzielanych kredytów (*Common Market*, 1962). Tak np. Francja uzyskała w latach 1945–1947 kolejno kilka kredytów: w grudniu 1945 r. przez Bank Eksportowo-Importowy 550 mln dol., następnie możliwość zakupu na kredyt towarów na sumę 460 mln dol., w maju 1947 r. w Międzynarodowym Banku Odbudowy i Rozwoju 250 mln dol., a w grudniu 1947 r. tylko 284 mln dol. Żaden jednak nie był na tyle wysoki, aby zapobiec pogarszaniu się sytuacji płatniczej tego kra-

ju (Claude, 1950, s. 53–61). H. Claude uważał, iż konieczność otrzymania tych kredytów spowodowała, że „Francja musiała przyjąć na konferencjach w Genewie i Hawanie propozycje amerykańskie w sprawie ruchu towarów i kapitałów: obniżenie taryf celnych, zniesienie kontyngentowania i większości ograniczeń jakościowych, zakaz wzajemnej dyskryminacji, swoboda inwestycji zagranicznych, gwarancje dotyczące repatriacji kapitałów i procentów oraz odszkodowania w wyniku nacjonalizacji, zniesienie kontroli dewizowej” (Claude, 1950, s. 58).

Posunięcia te umacniały pozycję USA w Europie i na świecie i stanowiły przykład poszukiwania przez Stany Zjednoczone praktycznych środków realizacji ich polityki na kontynencie europejskim. Jednakże doraźne pożyczki i bilateralne umowy USA z poszczególnymi krajami europejskimi nie rozwiązywały zaistniałej sytuacji w międzynarodowych stosunkach płatniczych, co mogło prowadzić do kryzysu gospodarczego i dalszych napięć społecznych (Balance of Payment, 1958). W takiej sytuacji w dniu 5 czerwca 1947 r. na Uniwersytecie w Harvard Sekretarz Stanu Marshall wygłosił przemówienie, w którym zarysował koncepcję dalszej polityki wobec Europy. Przemówienie to było wynikiem uprzednich przemyśleń i rozwiązań prowadzonych w USA na najwyższym szczeblu (Prezydent, Sekretariat Stanu) i zakreślonych już w przemówieniu Podsekretarza Stanu Achesona w Cleveland w dniu 8 maja 1947 r. (Truman, 1956, s. 119) W czerwcowym przemówieniu Marshall stwierdził m.in., że „sytuacja międzynarodowa jest bardzo poważna. Jest to zupełnie oczywiste dla wszystkich ludzi myślących. Zostały nadwyrężone długotrwałe więzi handlowe, instytucje prywatne, bank, towarzystwa ubezpieczeniowe oraz towarzystwa żeglugowe w wyniku strat kapitałowych, nacjonalizacji lub po prostu w wyniku zniszczeń wojennych. (...) W ciągu ostatnich miesięcy stało się oczywiste, że zniszczenia na zewnątrz są prawdopodobnie mniej poważne niż zwichnięcia całej europejskiej struktury gospodarczej. (...) Powstała nagle sytuacja bardzo poważna, która nie wróży nic dobrego dla świata. Cały ustrój współczesny, opierający się na podziale pracy i wymianie towarów jest zagrożony i może runąć. (...) Pozostawiając na uboczu demoralizujący wpływ na cały świat i możliwości zakłóceń będących rezultatem desperacji ludzi, którzy znaleźli się w tej sytuacji, konsekwencje takiego stanu rzeczy dla gospodarki Stanów Zjednoczonych powinny być zrozumiałe dla wszystkich. (...) Jest zrozumiałe, że zanim rząd Stanów Zjednoczonych pójdzie dalej w swoich wysiłkach dla uzdrowienia sytuacji i pomoże Europie w starciu na drodze do jej odbudowy, musi zaistnieć porozumienie między krajami Europy dotyczące zapotrzebowania w obecnej sytuacji i udziału tych państw we wszystkich akcjach, które mogą być przedsięwzięte przez nasz rząd. Inicjatywa, jak myślę, powinna przyjść z Europy. Program powinien być programem łącznym i ustalonym wspólnie, jeśli nie przez

wszystkie, to przynajmniej przez jak największą liczbę krajów europejskich” (*In Quest of Peace*, 1951, s. 93–95).

W przemówieniu tym oprócz analizy sytuacji na świecie znajduje się również akapit dotyczący interesów Stanów Zjednoczonych. Problem ten nie był szerzej rozwijany, ale jest oczywiste, że dalsze pogłębianie deficytu płatniczego musiałyby prowadzić albo do gwałtownego zwiększenia importu przez USA, albo do ograniczenia eksportu. Oba te rozwiązania ze względu na wewnętrzną sytuację gospodarczą były dla Stanów Zjednoczonych nie do przyjęcia, zwłaszcza wobec pogorszenia się sytuacji gospodarczej na przełomie 1947–1949 (np. bezrobocie w październiku 1947 r. wynosiło 1 621 tys. osób, w grudniu 1 643 tys., w styczniu 1948 r. 2 065 tys. i w lutym 2 600 tys.; podobnie nastąpił spadek akcji ze 131,1 w dniu 3 stycznia (1935 = 100) do 117,2 w dniu 14 lutego). Marshall nie sprecyzował form pomocy USA dla Europy, ale pozostawił to do decyzji krajów europejskich, stawiając jedynie warunek, aby wystąpienie tych krajów o pomoc było wystąpieniem wspólnym.

Europa, której „dolary były niezwykle potrzebne”, zareagowała na przemówienie Marshalla bardzo szybko. „Mieszanina paniki i obawy przed brakiem dolara oraz świadomość możliwości szybkiego rozwoju wydarzeń w Waszyngtonie po ogłoszeniu doktryny Trumana stworzyła w Europie atmosferę, po której można było oczekiwać szybkich decyzji” (Beugel, 1966, s. 57). Z inicjatywy Wielkiej Brytanii i Francji rozpoczęła się w Paryżu w dniu 27 czerwca 1947 r. trójstronna konferencja z udziałem Wielkiej Brytanii, Francji i ZSRR poświęcona omówieniu propozycji amerykańskiej. W wyniku tej konferencji ZSRR odmówił udziału w dalszych dyskusjach nad Planem Marshalla, odrzucając ofertę amerykańską ze względu na dodatkowe warunki, jakie łączyły się z przyjęciem tej propozycji. Warunki te oznaczały w praktyce ingerencję w wewnętrzne sprawy państw, które ewentualnie otrzymywałyby pomoc amerykańską w ramach Planu Marshalla. Dla ZSRR było również widoczne związki Planu Marshalla z doktryną Trumana, wymierzoną właśnie przeciwko blokowi komunistycznemu. Na wspólny rodowód Planu Marshalla i doktryny Trumana zwracał również uwagę van der Beugel, pisząc: „doktryna Trumana i Plan Marshalla są dwoma aspektami nowej polityki zagranicznej. Wyłoniły się z dwu różnych źródeł, trendów i priorytetów, ale należą do tego samego kierunku polityki amerykańskiej i zmierzają do tych samych celów. Doktryna Trumana była polityką zapobiegania agresji komunistycznej przeciwko państwom nie należącym do bloku sowieckiego. Plan Marshalla był polityką rekonstrukcji zmierzającą do stworzenia odpowiednich warunków ekonomicznych i zapobieżenia wewnętrznemu niebezpieczeństwu w celu stabilizacji sytuacji w krajach europejskich” (Beugel, 1966, s. 28).

W wyniku konferencji paryskiej Wielka Brytania i Francja wystosowały w dniu 4 lipca 1947 r. zaproszenie do innych krajów europejskich do wzięcia udziału w sformułowaniu propozycji pod adresem Stanów Zjednoczonych. Konferencja, która rozpoczęła się w Paryżu w dniu 12 lipca 1947 r. i w której wzięło udział 16 państw¹, określiła potrzeby w zakresie pomocy finansowej i rzeczowej, jakiej Europa Zachodnia oczekiwała od Stanów Zjednoczonych. Na konferencji tej powołano również do życia Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC). Zadaniem tej organizacji miała być odbudowa i rozwój gospodarek państw członkowskich. W trakcie Konferencji Paryskiej Stany Zjednoczone, mimo że nie brały bezpośrednio w niej udziału, poprzez swoją ambasadę w Paryżu utrzymywały aktywne kontakty z różnymi delegacjami. W trakcie tych spotkań USA wywierały nacisk w kierunku stworzenia organizacji będącej przejawem jednolitości państw zachodnioeuropejskich w dziedzinie stawiania propozycji i ich realizacji (*A Critique of the Randall*, 1954). W trakcie konferencji stało się również jasne, że wstępna propozycja państw zachodnioeuropejskich przewidująca pomoc USA w wysokości 28 mld dol. jest dla strony amerykańskiej nie do przyjęcia². W wyniku dalszych dyskusji sumę tę zmniejszono do 19,31 mld dol., a Marshall przedstawił Kongresowi do zatwierdzenia na pierwszy okres realizacji sumę 7,5 mld dol., przewidując całość w granicach od 16 do 20 mld dol. Ostatecznie Kongres zatwierdził w lutym 1948 r. wysokość kredytów w pierwszym okresie realizacji planu na poziomie 5,3 mld dol., nie precyzując bliżej ogólnej sumy. Różnica między propozycjami państw europejskich a wyasygnowaną kwotą była więc znaczna. Ponadto powołano do życia Administrację Współpracy Gospodarczej, której rolą miało być dysponowanie kwotą uchwaloną przez Kongres. Uprawnienia Administracji Współpracy Gospodarczej były na tyle szerokie, że praktycznie od nich zależało uznanie celowości i wysokości przyznawanych kredytów odpowiednim krajom – członkom OEEC. Na mocy ustawy o pomocy zagranicznej (*Foreign Assistance Act of 1948*): „w stosunku do każdego kraju uczestniczącego w Planie Administracja przerwie dostarczanie pomocy z tytułu niniejszej ustawy: 1) jeśli ustalą, że dany kraj nie stosuje się do umowy zawartej zgodnie z brzmieniem sekcji 115 (chodzi tu o umowy dwustronne) lub jeżeli oddali się od celów, na które pomoc jest przeznaczona, i jeżeli warunki są tego rodzaju, że żadne inne kroki zapobiegawcze oprócz przerwania pomocy nie będą mogły skutecznie ochronić realizacji celów niniejszej ustawy; 2) jeżeli stwierdzi, że z powodu zmiany sytuacji

¹ Należały do nich: Wielka Brytania, Francja, Austria, Belgia, Dania, Grecja, Islandia, Irlandia, Włochy, Luksemburg, Holandia, Norwegia, Portugalia, Szwecja, Szwajcaria i Turcja.

² W różnych źródłach podaje się kwotę 29,2 mld dol.

dostarczenie pomocy nie jest już zgodne z interesem narodowym Stanów Zjednoczonych” (Foreign Assistance Act, 1949, s. 7–39).

Oprócz tych klauzul Stany Zjednoczone zawarowały sobie dalsze instrumenty kontroli nad gospodarkami państw zachodnioeuropejskich. Należały do nich tzw. konta specjalne oraz restrykcje mające na celu ograniczenie handlu z krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Jeżeli pomoc otrzymywana była w formie „darów”, to po dokonaniu sprzedaży tych towarów na rynkach wewnętrznych sumy uzyskane ze sprzedaży tworzyły specjalne konto, z którego zainteresowane rządy mogły korzystać za zgodą Administracji Współpracy Gospodarczej. Administracja Współpracy Gospodarczej mogła również „odmówić krajom uczestniczącym w Planie dostarczenia towarów i wyrobów potrzebnych do produkcji wszelkich towarów przeznaczonych dla krajów nie uczestniczących w Planie w przypadku, gdy dany towar lub surowiec nie będzie mógł korzystać z licencji eksportowej Stanów Zjednoczonych do tych krajów ze względu na bezpieczeństwo narodowe Stanów Zjednoczonych” (Claude, 1950, s. 8–12).

Mimo tak dużych ograniczeń pomoc dostarczana w ramach Planu Marshalla nie była przeznaczona na pokrycie całego deficytu Europy Zachodniej. Analizując ten aspekt zagadnienia, Marshall stwierdził, iż „nie proponujemy, aby Stany Zjednoczone dostarczyły pomocy w wysokości całego deficytu handlowego Europy Zachodniej w stosunku do zachodniej półkuli. Przypuszczamy, że jego część pokryją fundusze pochodzące z innych źródeł. Będą to przede wszystkim kredyty, czy też inne formy pomocy pochodzące z innych państw, ze źródeł prywatnych i z nowej niewielkiej redukcji rezerw europejskich” (USA, 1948). Dzięki Planowi Marshalla Stany Zjednoczone osiągnęły kilka celów jednocześnie:

- a) zmniejszyły prawdopodobieństwo kryzysu nadprodukcji w swoim kraju, zapewniając dalszy wzrost eksportu bez konieczności zwiększenia importu;
- b) uzyskały możliwość ingerencji w wewnętrzne sprawy gospodarcze krajów Europy Zachodniej za pośrednictwem Administracji Współpracy Gospodarczej;
- c) utworzyły organizację OEEC, która mogła być wykorzystana jako instrument polityki amerykańskiej w Europie. Drogą nacisku na tę organizację Stany Zjednoczone realizowały w latach następnych swoje cele polityczne i militarne (Całus, 1964).

Poparcie, jakiego USA udzieliły w okresie realizacji Planu Marshalla idei integracji zachodnioeuropejskiej, należy więc wiązać przede wszystkim z interesami tego kraju i z dążeniem do zachowania systemu kapitalistycznego w Europie Zachodniej (Klepacki, 1969). Cenę Planu Marshalla zapłacili podatnicy amerykańscy, a korzyści z niego wynikające osiągnęły głównie duże koncerny amerykańskie.

kańskie³. Wydatkowanie środków w ramach Planu Marshalla ilustruje poniższa tabela.

Tabela 1. Kredyty USA dla państw objętych Planem Marshalla w okresie od kwietnia 1948 r. do lutego 1952 r.

Kraje	Kredyty ogółem	Udział w %	Pożyczki bezzwrotne (w mln dol.)	Pożyczki bezzwrotne (w %)	Pożyczki (w mln dol.)	Pożyczki (w %)	Inne (w mln dol.)	Inne (w %)
Ogółem	12992,5	100,0	9290,0	100,0	1136,9	100,0	1517,2	100,0
w tym:								
W. Brytania	3165,8	24,4	1956,9	21,0	336,9	29,6	532,1	35,1
Francja	2629,8	20,2	2212,1	23,8	182,4	16,0	61,4	4,0
Włochy	1434,6	11,0	1174,4	12,6	73,0	6,4	87,2	5,7
Niemcy Zach.	1317,3	10,1	1178,7	11,6	–	–	213,6	14,4
Holandia	1078,7	8,3	796,4	8,6	150,7	13,2	31,6	2,1
Austria	653,8	5,0	556,1	6,0	–	–	4,6	0,3
Grecja	628,0	4,8	514,9	5,5	–	–	–	–
Belgia–Lux.	546,6	4,2	32,4	0,3	68,1	6,0	446,6	29,4
Dania	266,4	2,1	217,3	2,3	31,0	2,7	9,1	0,6
Norwegia	241,9	1,9	196,0	2,1	35,0	3,1	10,9	0,7
Turcja	184,5	1,4	62,4	0,7	72,8	6,4	17,3	1,1
Irlandia	146,2	1,1	18,0	0,2	128,2	11,2	–	–
Szwecja	107,1	0,8	–	–	20,4	1,8	36,7	5,7
Portugalia	50,5	0,4	5,5	0,1	36,7	3,2	8,3	0,5
Hiszpania	26,8	0,2	15,9	0,2	4,3	0,4	3,5	0,2

Źródło: *Procurement Authorisations...* (1952).

Z tabeli wynika, że ostateczna wielkość funduszy była dużo niższa od proponowanych pierwotnie i przewidywanych w momencie zatwierdzenia pierwszej kwoty. Udział pomocy otrzymanej w ramach Planu Marshalla w pokryciu importu krajów zachodnioeuropejskich w pierwszym etapie jego realizacji przedstawiała się następująco.

³ W składzie członków biura doradczego przy Dyrektorze Administracji Współpracy Gospodarczej znaleźli się przede wszystkim przedstawiciele wielkiego biznesu.

Tabela 2. Pokrycie importu przez pomoc otrzymaną w ramach Planu Marshalla

Kraj	Wartość importu (IV 1948 r. – IX 1949 r.) (w mln dol.)	Pokrycie ERP (IV 1948 r. – IX 1949 r.) (w mln dol.)	Udział % pokrycia
Wielka Brytania	13007	1897	14,3
Francja	4980	1505	30,1
Włochy	2361	779	33,0
Holandia	2900	644	22,2
Belgia–Luksemburg	2844	366	12,9
Bizonia	2637	567	21,5
Austria	564	329	65,5
Grecja	297	236	79,4

Źródło: Łychowski (1949, s. 31)

Z tabeli wynika, że wysokość pomocy udzielonej poszczególnym krajom zależała w dużym stopniu od ich wewnętrznej sytuacji politycznej. Im silniejsze tendencje lewicowe uwidaczniały się w danym kraju i im bardziej był zagrożony dotychczasowy porządek społeczny, tym większa część importu była pokrywana z funduszy uzyskanych w ramach Planu Marshalla (widoczne jest to zwłaszcza w przypadku Grecji). Plan Marshalla ponadto jedynie w 20% pokrywał import krajów zachodnioeuropejskich. Jeżeli zaś weźmiemy pod uwagę strukturę towarową dostaw z USA w ciągu pierwszych 18 miesięcy realizacji Planu Marshalla (dostawy ogółem 6 420 mln dol.), w tym artykuły żywnościowe – 2 397 mln dol., surowce – 3 011 mln dol., wyroby gotowe – 1 012 mln dol., to uzasadnione było stwierdzenie, że przyczyn rozwoju gospodarczego Europy Zachodniej należy szukać również poza Planem Marshalla.

Na ograniczone sukcesy Planu Marshalla zarówno w procesie integracji Europy, jak i w procesie rozwoju gospodarczego Europy Zachodniej wskazywali również autorzy zachodnioeuropejscy i amerykańscy. Tak np. W. Rostow, oceniając znaczenie Planu Marshalla, zaznaczył, że ponieważ „Wielka Brytania była przeciwko planowi, gospodarcze żądania jedności nie były zgodne z potrzebami szybkiej odbudowy i ponieważ Stany Zjednoczone nie miały jasności, w jaki sposób należy zastosować swoje wpływy, Plan Marshalla nie zakończył się pełnym sukcesem w radykalnym zbliżeniu Europy Zachodniej do jedności” (Rostow, 1960, s. 216). Podobny pogląd reprezentował H. Schmitt: „ściśła unia gospodarcza, której oczekiwano po obu stronach Oceanu, nie została zrealizowana w postaci OEEC” (Schmitt, 1962, s. 28–30).

Główną przyczyną były niewątpliwie poważne rozbieżności między państwami zachodnioeuropejskimi (głównie Francją i Wielką Brytanią) w kwestii

form integracji politycznej i gospodarczej. Ponadto poważne trudności stwarzał problem Niemiec. Niemniej jednak OEEC stworzyła formalną płaszczyznę do zaistnienia ekonomicznych procesów integracyjnych oraz zapewniła współpracę międzynarodową w wielu dziedzinach.

USA a integracja militarna Europy Zachodniej w latach 1947–1950

W przeciwieństwie do sytuacji po I wojnie światowej amerykańska obecność militarna w Europie po II wojnie światowej nabrała cech trwałości. Utworzenie stref okupacyjnych na terenie Niemiec dawało jej międzynarodowy aspekt. Pogorszenie się stosunków między ZSRR i USA wywołane antykomunistyczną postawą Stanów Zjednoczonych spowodowało jednak, że wojska amerykańskie stacjonujące w Europie stały się siłą wymierzoną przeciwko ZSRR. W tej sytuacji jedność militarna Europy Zachodniej pod patronatem USA i ukierunkowanie zbrojeń przeciwko tworzącemu się blokowi komunistycznemu były jednym z głównych celów polityki zagranicznej USA w Europie (*Common Market New Frontiers*, 1968). Stąd też kluczowym zagadnieniem powojennej amerykańskiej polityki zagranicznej w Europie był stosunek Stanów Zjednoczonych do Niemiec. Głównym celem tej polityki było włączenie Niemiec do jednolitego zachodnioeuropejskiego frontu antykomunistycznego i umocnienie w tym kraju wpływów amerykańskich. Polityka USA wobec Niemiec spotkała się ze sprzeciwami nawet krajów zachodnich, w tym najbardziej Francji (kwestia Saary). Na pierwszorzędnym charakter tego problemu wskazywał Van der Beugel, pisząc: „polityka w stosunku do Niemiec była głównym czynnikiem w stosunkach Stany Zjednoczone – Europa aż do dzisiaj i pozostanie nim w dającej się przewidzieć przyszłości. Ma ona tendencję do zdominowania zarówno podejścia Stanów Zjednoczonych do problemów ich stosunków z Europą, jak również ich podejścia do koncepcji europejskiej współpracy i integracji. Wpływała ona na sformułowanie Planu Odbudowy Europy, inspirowała amerykańskie poglądy na Europejską Wspólnotę Obronną, na Europejską Wspólnotę Węgła i Stali oraz Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Był to i jest do dzisiaj główny czynnik w amerykańskiej polityce militarnej oraz w strukturze NATO, był to wreszcie i jest w dalszym ciągu główny czynnik w polityce Stanów Zjednoczonych wobec ZSRR” (Beugel, 1966, s. 29). Stanowisko takie znalazło wyraz już 6 września 1946 r. w przemówieniu J. Byrnesa w Stuttgarcie, w którym stwierdził, że „bez Niemiec nie można uzdrowić Europy” (Byrnes, 1947, s. 188–191). Stanowisko wyrażone przez J. Byrnesa szybko zostało wprowadzone w życie. Niemcy

Zachodnie zostały objęte Planem Marshalla, a 31 października 1949 r. przyjęto je do OEEC. Jednocześnie Stany Zjednoczone ochraniały potencjał gospodarczy Niemiec. J. Byrnes w cytowanym już przemówieniu w Stuttgarcie sprecyzował stanowisko wobec okupacji Niemiec następująco: „Niemcy są częścią Europy i odbudowa Europy byłaby nieefektywna, jeżeli Niemcy z ich olbrzymimi zasobami przekształciłyby się w biedne państwo. (...) Dlatego będziemy popierać taką kontrolę nad całością Niemiec, włączając w to Ruhrę i Nadrenię, która jest konieczna ze względów bezpieczeństwa, lecz będziemy przeciwko każdej kontroli, która czyniłaby z Ruhry i Nadrenii przedmiot politycznej dominacji lub manipulacji sił zewnętrznych” (Beugel, 1966, s. 188–191). To ostatnie stwierdzenie skierowane było wyraźnie przeciwko Francji. Analizując przyczynę tego stanowiska, Van der Bengel otwarcie stwierdził, iż „wraz z intensyfikacją napięcia między Stanami Zjednoczonymi a ZSRR konieczne było poszukiwanie niemieckiego poparcia we wszystkich możliwych aspektach. Już w rok po zakończeniu wojny Niemcy zaczęły odgrywać początkowo pasywnie swoją poważną rolę w kształtowaniu świata zachodniego”. Stanowisko USA wobec Niemiec przyczyniło się w dużym stopniu do ukształtowania polityki Francji, zwłaszcza w aspekcie powstania EWWiS. Z możliwości wynikających z tego stanowiska dla Niemiec Zachodnich zdawali sobie doskonale sprawę również politycy zachodni Niemiec (Nowak, 1965). W integracji europejskiej z udziałem Niemiec widzieli instrument wzmocnienia pozycji Niemiec Zachodnich i występowania w roli równorzędnego partnera wobec innych państw europejskich, w tym głównie Francji i Wielkiej Brytanii. Wysiłki Stanów Zjednoczonych zmierzające w kierunku wzmocnienia roli Niemiec znalazły swoje odbicie w utworzeniu w 1947 r. Bizonii, a następnie w 1949 r. Trizonii po przełamaniu oporów Francji. W ten sposób wraz ze stabilizacją polityczną i gospodarczą Niemiec Stany Zjednoczone zyskiwały w nich partnera zainteresowanego w popieraniu inicjatyw amerykańskich.

Bezpośrednie włączenie Niemiec Zachodnich do organizacji europejskich nastąpiło jednak nieco później. Zjawiskom usztywniania stosunków międzynarodowych towarzyszyło dążenie Stanów Zjednoczonych do tworzenia organizacji międzynarodowych o charakterze militarnym, będących pod ich bezpośrednią kuratelą. W samych Stanach Zjednoczonych również nasiliła się militaryzacja życia gospodarczego i politycznego. Porównując wydatki militarne USA i liczebność sił zbrojnych, widać było, że wzrastały one w latach powojennych bardzo szybko (wydatki militarne: 1948 r. – 11,8 mld dol., 1950 r. – 14,6 mld dol., 1953 r. – 49,6 mld dol.; liczebność sił zbrojnych: 1948 r. – 1 445,910 tys., 1953 r. – 3 555,067 tys.) (Kirsanow, 1968, s. 42). Tendencje te nasiliły się zwłaszcza po 1949 r., gdy Stany Zjednoczone przekonały się, że nie dysponują monopolem atomowym. Przy

pełnej aprobacie Stanów Zjednoczonych Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia i Luksemburg podpisały 17 marca 1948 r. Pakt Brukselski. Był on skierowany w istocie przeciwko ZSRR i państwow socjalistycznym, mimo wskazania na jego obronny charakter. Pozytywne reakcje USA na podpisanie Paktu Brukselskiego ilustrowała wypowiedź H. Trumana: „Akcja ta posiada duże znaczenie, gdyż umowa nie była narzucona przez silniejszego sąsiada. Był to wolny wybór niezależnych rządów reprezentujących wolę swoich narodów. (...) Jego znaczenie wybiega daleko poza aktualne sformułowania umowy. Jest to poważny krok na drodze wiodącej do jedności Europy w celu ochrony i zachowania jej cywilizacji. Krok ten cieszy się naszym pełnym poparciem. Jestem pewny, że zdecydowanie wolnych krajów europejskich w zakresie własnej obrony spotka się z równie silnym poparciem z naszej strony” (*Documents on Foreign Relations*, 1949, s. 7).

Sformułowania powyższe znalazły się w orędziu, które H. Truman przesłał do uczestników Konferencji w Brukseli. Warto również zauważyć, że podpisanie Paktu Brukselskiego miało pozytywny wpływ na debatę w Kongresie USA, w której rozważano wówczas kwestię udzielenia Europie kredytów w ramach Planu Marshalla. Powstanie zintegrowanej organizacji militarnej w Europie było więc wyrazem aprobaty stanowiska USA w kwestii jednolitego występowania państw zachodnioeuropejskich. Stany Zjednoczone, nie będąc członkami Paktu Brukselskiego, brały jednak (od lipca 1948 r.) wraz z Kanadą czynny udział w pracach Rady Konsultacyjnej Paktu Brukselskiego. Jednocześnie w Stanach Zjednoczonych były prowadzone dalsze rozmowy w kierunku rozszerzenia tego Paktu. Na początku 1949 r. Dania, Islandia, Włochy, Norwegia oraz Portugalia zaakceptowały dołączenie się do jednolitej organizacji militarnej i 4 kwietnia 1949 r. został podpisany układ powołujący do życia Pakt Północnoatlantycki (NATO), którego członkami oprócz krajów zachodnioeuropejskich stały się również Stany Zjednoczone oraz Kanada. Analizując politykę USA wobec Europy, Van der Beugel pisze: „ponadto uwaga powinna być zwrócona na jeszcze jeden aspekt stosunku USA do problemu NATO. Generalnie akceptowana jest opinia, że Program Odbudowy Europy (European Recovery Program) oraz NATO należą do tego samego podstawowego kierunku amerykańskiej polityki zagranicznej. Jest to oczywiście prawda, ale jednak istnieje podstawowa różnica w podejściu do gospodarczego i polityczno-militarnego aspektu tej polityki. W dziedzinie gospodarczej zasady amerykańskiej polityki polegały na tym, że doraźna pomoc Stanów Zjednoczonych spowoduje poprawę sytuacji społecznej i gospodarczej w Europie i pozwoli na uniezależnienie Europy od dalszej obecności USA. (...) W NATO Stany Zjednoczone podjęły stałe obowiązki ponoszenia ciężarów wielostronnej obrony” (Beugel, 1966, s. 256–258).

Autor miał rację, twierdząc, że zarówno Plan Marshalla, jak i NATO były przejawami tej samej polityki USA. Mylił się natomiast, oddzielając aspekty gospodarcze tej polityki od aspektów militarnych. Jak pokazał bieg wydarzeń, militarna pomoc USA dla Europy Zachodniej była często związana z zagadnieniami stosunków gospodarczych między tymi partnerami. Ponadto gospodarcza obecność USA w Europie Zachodniej nie okazała się obecnością tymczasową związaną z Planem Marshalla. W ten sposób Stany Zjednoczone doprowadziły do powstania organizacji militarnej, której stały się pełnoprawnym członkiem i która była im w zupełności podporządkowana (Gerbet, 1966). Wprowadzenie Niemiec Zachodnich do NATO było już tylko kwestią czasu. Kolejne decyzje w sprawie Niemiec, a więc deklaracja ministrów spraw zagranicznych USA, Wielkiej Brytanii i Francji z dnia 11 listopada 1949 r. w sprawie przyłączenia Niemiec Zachodnich do Wspólnoty Europejskiej i wstąpienie RFN do Rady Europejskiej w 1950 r. świadczyły, że polityka Stanów Zjednoczonych wobec Niemiec dawała wyniki. Wpłynęła ona zresztą na przewartościowanie polityki Francji wobec Niemiec Zachodnich, co znalazło wyraz w Planie Schumana (Diebold, 1959).

USA a integracja gospodarcza Europy Zachodniej w latach 1947–1950

O ile polityka Stanów Zjednoczonych w dziedzinie integracji militarnej Europy Zachodniej została uwieńczona powodzeniem, którym było powołanie do życia NATO, o tyle trudno było mówić o sukcesie w odniesieniu do integracji politycznej i gospodarczej (Piquet, 1968). Utworzenie OEEC nie przyniosło zdecydowanego przełomu w tej sprawie, gdyż zbyt wiele kontrowersji występujących między poszczególnymi państwami europejskimi a administracją Planu Marshalla nie sprzyjało kształtowaniu się wspólnej polityki gospodarczej. Początkowy cel, którym miało być uniezależnienie Europy od zewnętrznej pomocy finansowej w ciągu czterech lat, miał być sformalizowany w zamierzeniu strony amerykańskiej w postaci 4-letniego planu rozwoju ustalonego wspólnie przez kraje należące do OEEC (Sołdaczuk, 1963). Szybko jednak okazało się, że przygotowanie takiego wspólnego planu przekracza możliwości OEEC⁴. W tej sytuacji przygotowano jedynie dokument (*Interim Report on the European Recovery Programme*), w którym oceniono pierwszą fazę funkcjonowania Planu Marshalla oraz zaprezentowa-

⁴ W końcu 1948 r. OEEC doszła do wniosku, że opublikowanie długoterminowego programu jest niemożliwe.

no oddzielne programy rozwoju dla poszczególnych krajów. Było to „realistyczne i ortodoksyjne podejście do współpracy między niezależnymi krajami w sektorach życia gospodarczego, nad którymi posiadają pewną władzę”. W tej sytuacji administrator Planu Marshalla Paul Hoffman uznał, że należy zwrócić uwagę na inne dziedziny działalności, rokujące większe nadzieje. W przemówieniu wygłoszonym w Paryżu 30 września 1949 r. stwierdził: „musimy obecnie skierować całą naszą energię na dwa główne problemy. Są nimi zapewnienie równowagi bilansu płatniczego Europy tak, aby Europa mogła kupować surowce i inne towary, co oznacza zatrudnienie i wyższy standard życiowy (...) oraz skonstruowanie dalekowzrocznego programu zapewniającego zbudowanie w Europie Zachodniej bardziej dynamicznej, rozwijającej się gospodarki, która zabezpieczy stałą poprawę życia dla wszystkich ludzi. Wierzę, że oznacza to nie mniej niż integrację gospodarki zachodnioeuropejskiej” (Stebbins, 1950, s. 131).

Przemówienie Hoffmana nadało nowy impuls negocjacom w dziedzinie liberalizacji handlu oraz usprawnieniu wzajemnych płatności między krajami należącymi do OEEC. Stosunek Stanów Zjednoczonych do liberalizacji handlu międzynarodowego stanowił przykład elastyczności polityki USA wobec Europy Zachodniej w zależności od zmieniającej się sytuacji. W pierwszym okresie powojennym dążenie Stanów Zjednoczonych do znoszenia ograniczeń importowych ze strony krajów europejskich było bardzo wyraźne (Some Factors, 1964). Ograniczenia te hamowały bowiem eksport USA do Europy. Jednocześnie producenci europejscy nie stanowili konkurencji dla przemysłowców amerykańskich (LaFerber, 2003).

Po wprowadzeniu w życie Planu Marshalla, gdy rynek zachodnioeuropejski stanął otworem dla towarów amerykańskich, Stany Zjednoczone działały w kierunku zniesienia ograniczeń importowych również między poszczególnymi krajami europejskimi. Ostatecznie problem ten rozwiązano w sierpniu 1950 r., gdy wprowadzono tzw. Code of Liberalization. W uchwale tej w poważnym stopniu zniesiono ograniczenia importowe występujące między poszczególnymi krajami. Na początku lat 50. stosunek Stanów Zjednoczonych do liberalizacji handlu uległ pewnej zmianie ze względu na konkurencyjność eksportu z krajów Europy Zachodniej (Zdziechowski, 1952). W zakresie tworzenia Europejskiej Unii Celnej, co miałyby być również uważane za przejaw integracji europejskiej, Stany Zjednoczone zachowały natomiast daleko posuniętą wstrzeźliwość (*The Impact of Changing Tariffs*, 1968). Stanowisko amerykańskie w tej sprawie zostało wyrażone przez Clayтона już podczas konferencji paryskiej, gdy wyraźnie stwierdził, że tworzenie preferencyjnych obszarów celnych bez wyraźnego podjęcia wysiłków w kierunku utworzenia unii celnej z udziałem USA byłoby działaniem przeciwko

zasadom amerykańskiej zagranicznej polityki gospodarczej (A European Payment Union, 1950).

Z liberalizacją handlu wiązał się ściśle problem rozliczeń międzynarodowych. Według oceny Stanów Zjednoczonych system finansowy istniejący w Europie Zachodniej nie sprzyjał efektywnemu wykorzystaniu pomocy zapewnianej Europie w ramach Planu Marshalla. W efekcie na skutek nacisków ze strony USA zwłaszcza Wielka Brytania, obawiając się dewaluacji funta szterlinga oraz sprowadzenia jego pozycji do pozycji innych walut europejskich, była przeciwna projektom Stanów Zjednoczonych (kraje należące do OEEC podpisały w sierpniu 1950 r. układ powołujący do życia Europejską Unię Płatniczą – EUP). W opracowaniu projektu EUP oraz w zapewnieniu jej funduszy (350 mln dol. z puli Administracji Planu Marshalla) Stany Zjednoczone odegrały zasadniczą rolę. Podstawowym założeniem unii było wprowadzenie multilateralnego systemu rozliczeń, który pozwalał każdemu krajowi na przewyciężenie deficytu z danym krajem za pomocą nadwyżek z innymi krajami, tak że każdy kraj był zainteresowany tylko w bilansie płatniczym z resztą Europy, a nie z poszczególnymi członkami Unii (Agreement for Intra-European, 1949). Utworzenie EUP było poważnym krokiem na drodze tworzenia międzynarodowych instytucji gospodarczych w Europie Zachodniej i przyczyniło się niewątpliwie do integracji gospodarczej państw OEEC.

Podsumowanie

Charakteryzując ogólnie okres powojenny aż do 1950 r., można stwierdzić, że inicjatywy i propozycje zmierzające w kierunku integracji zachodnioeuropejskiej wychodziły ze strony mocarstwa pozaeuropejskiego – Stanów Zjednoczonych (Documents on American, 1949). Jak wielokrotnie wskazywano, integracja ta była w tym okresie zgodna zarówno z interesami gospodarczymi, jak i militarnymi USA. Inicjatywy amerykańskie były akceptowane z mniejszymi lub większymi oporami ze strony krajów europejskich, gdyż stabilizacja sytuacji gospodarczej i politycznej tych krajów zależała w dużej mierze od pomocy oferowanej im przez USA (Frank, 1961). Rozwój gospodarczy krajów zachodnioeuropejskich, którego źródłem oprócz Planu Marshalla należy dopatrywać się w innych czynnikach, będzie prowadził w późniejszym okresie do przesunięcia inicjatyw integracyjnych ze strony amerykańskiej na stronę europejską (*The European Common Market*, 1968). Z formalnego punktu widzenia efektami polityki Stanów Zjednoczonych w okresie do 1950 r. było powołanie do życia NATO, utworzenie OEEC oraz doprowadzenie do podpisania układu o EUP. Ponadto w 1949 r. powstała Rada

Europy. Te formy integracji politycznej, gospodarczej i militarnej nie były jednak tworami ponadpaństwowymi, lecz działalność swoją opierały na współpracy poszczególnych państw (Treaty Establishing, 1958). Była to integracja gospodarcza w szerokim znaczeniu, polegająca na zmniejszeniu barier między gospodarkami poszczególnych krajów.

Bibliografia:

- Byrnes, J.F. (1947). *Speaking Frankly*. New York: Harper&Brothers.
- Całus, A. (1964). Nieudane próby utworzenia Europejskiej Wspólnoty Obronnej oraz Europejskiej Wspólnoty Politycznej. *Przegląd Zachodni*, 3, 94–125.
- Claude, H. (1950). *Plan Marshalla*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Common Market and American Business*. (1962). New York.
- Common Market. New Frontiers for American Business. An AMA Management Report*. (1968). New York.
- Diebold, W. (1959). *The Schuman Plan. The Study in Economic Cooperation 1950–1959*. New York: Council of Foreign Relations.
- Documents on Foreign Relations, Vol. X*. (1949). Princeton: Princeton University Press.
- European Payment Union and the Rules of Commercial Policy to be Followed by Member Countries*. (1950). Paris: CEEC Documents.
- Foreign Assistance Act of 1948, 80th Congress, 2nd session*. (1949). Washington.
- Frank, I. (1961). *The European Common Market. An Analysis of Commercial Policy*. New York: Prager.
- Gerbet, P. (1996). European Integration as an Instrument of French Foreign Policy. W: F.H. Heller, J.R. Gillingham (red.). *The United States and the Integration of Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Interim Report on the European Recovery Programme*. (1948). Paris: OEEC.
- Kirsanow, W. (1968). *Die USA und Westeuropa*. Berlin.
- Klepacki, Z. (1969). *Zachodnioeuropejskie organizacje międzynarodowe*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- LaFeber, W. (2003). The United States and Europe in an Age of American Unilateralism. W: L. Moore, M. Vaudagna (red.). *The American Century in Europe*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Łychowski, T. (1949). Krach tzw. Planu Marshalla i jego skutki. *Sprawy Międzynarodowe*, 3–4.
- Nowak, A. (1965). *Koncepcje integracji Europy Zachodniej na tle procesów rozwoju ekonomicznego*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Nowak, Z. (1965). Niemiecka Republika Federalna a integracja ekonomiczna Europy Zachodniej. *Przegląd Zachodni*, 1.
- Piquet, M.S. (1968). First Effects of the Common Market. The Impact of Changing Tariffs on USA. W: *The European Common Market, New Frontiers for American Business, An AMA Management Report*. New York.

- Procurement Authorisations and Allotments Mutual Security Agency.* (1952). Division of Statistics and Report, 29 February 1952.
- Rostow, W.W. (1960). *The US in the World Arena.* New York: Harper&Brothers.
- Schmitt, H.A. (1962). *The Path to European Union. From the Marshall Plan to the Common Market.* Louisiana State University Press.
- Sołdaczuk, J. (1963). *Integracja gospodarcza we współczesnym kapitalizmie.* Warszawa: Książka i Wiedza.
- Stebbins, R.P. (1950). *The U.S. in World Affairs 1949–1950.* New York: Harper&Brothers.
- The European Common Market, New Frontier for American Business, An AMA Management Report.* (1968). New York.
- The Impact of Changing Tariffs on USA. (1968). W: *The European Common Market, New Frontier for American Business, An AMA Management Report.* New York.
- Truman, H.S. (1956). *Years of Trial and Hope 1946–1953.* Holder and Stoughton.
- Van der Beugel, E.W. (1966). *From Marshall Plan to Atlantic Partnership.* New York.
- Zdziechowski, J. (1952). *Główne zagadnienia ekonomii, gospodarcza i polityczna analiza planu Schumana.* Londyn.